

Марценюк Т. О.

ЖІНКИ У «ВЕЛИКІЙ ПОЛІТИЦІ»: ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано представництво жінок у парламенті України в міжнародній перспективі. Окрім того, здійснено огляд українського законодавства щодо забезпечення гендерної рівності загалом і у сфері політики зокрема. З'ясовано залученість жінок до складу Верховної Ради України (ВРУ) на рівні партійних списків, комітетів, Апарату та постійних делегацій. Зауважено про проблему сексизму у середовищі депутатів ВРУ. Наостанок вивчено міжнародний досвід запровадження гендерно-сенситивного парламенту і його застосування в Україні.

Ключові слова: гендерний аналіз, жінки в політиці, гендерна політика, сексизм, гендерно-сенситивний парламент, Верховна Рада України.

Демократичне суспільство повинно надавати жінкам і чоловікам рівні можливості брати участь в усіх сферах життя, зокрема і в доступі до владних повноважень. Успішне впровадження і регулювання гендерних відносин у суспільстві передбачає утвердження цінності гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і різних його інституціях зокрема. Це, насамперед, недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків в ухваленні суспільно важливих рішень (передовсім у сфері політики та загалом на ринку праці) тощо.

Україна ратифікувала основні міжнародні документи стосовно забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків і жінок: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Цілі розвитку тисячоліття ООН, визначивши для себе забезпечення гендерної рівності як важливу складову подальшого розвитку та як один із пріоритетів державної політики. На національному рівні гендерна рівність гарантована Конституцією України, Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) та іншими законодавчими актами.

Але, незважаючи на законодавче регулювання, доступ жінок до «великої» політики залишається незадовільним: у Верховній Раді жінки становлять лише 12 %. Україна не виконала міжнародних зобов'язань, які сама ж визначила в Цілях розвитку тисячоліття ООН, що передбачали 30 % жінок у Верховній Раді України на 2015 рік.

Верховна Рада України (ВРУ) – законодавчий орган держави, який уповноважений ухвалювати закони. Він повинен бути зразком утілення

ідеї рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків. Натомість жінки, які працюють у ВРУ, стикаються з проблемами вертикальної і горизонтальної сегрегації, гендерних стереотипів і сексистських коментарів. До цих проблем привертає увагу Міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості», при якому було також створено Громадську раду з гендерних питань.

Успішні міжнародні практики впровадження ідеї рівних прав і можливостей передбачають створення так званого гендерно-сенситивного парламенту, в основі якого лежить цінність гендерної рівності. Доцільно такі практики запроваджувати і в Україні, беручи до уваги здобутки та проблеми вітчизняної гендерної політики.

Представництво жінок у парламенті: Україна в міжнародній перспективі

Згідно з міжнародною базою даних Міжпарламентської спілки, станом на 1 квітня 2018 року жінки в середньому по світу займали лише 23,8 % місць у національних парламентах [29]. Однак Україна в цьому рейтингу зі 193 країн світу посіла аж 144 місце з цифрою лише 12 % жінок у Верховній Раді.

Дійсно, саме становище жінок із доступом до топ політичних посад є проблемним, беручи до уваги також результати міжнародних порівняльних звітів. У Звіті з глобального гендерного розриву 2017 року (Global Gender Gap Report 2017), підготовленому Світовим економічним форумом (World Economic Forum), вимірюється величина гендерного розриву (gender gap) у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками і жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво та сфера здоров'я.

Таблиця 1. Дані Звіту з глобального гендерного розриву (2017) для України [28, с. 328–329]

Характеристика	Показник
Місце (серед 144 досліджуваних країн)	61
Загальне значення індексу з глобального гендерного розриву (0,00 – нерівність, 1,00 – рівність)	0,705
Економічна участь (місце / значення)	34 / 0,736
Рівень освіти (місце / значення)	28 / 1,000
Політичне представництво (місце / значення)	103 / 0,107
Сфера здоров'я (місце / значення)	51 / 0,978

У 2017 р. Україна посідала 61 місце зі 144 досліджуваних країн (що вища позиція в списку, то краще в країні з гендерною рівністю) [28, с. 328]. Як видно з табл. 1, в Україні найгірша ситуація з політичним компонентом (участю жінок у процесі ухвалення рішень) – 103 місце зі значенням, яке майже наближається до нуля, тобто засвідчує суцільну гендерну нерівність.

Україна взяла низку міжнародних зобов'язань, які повинна виконувати, зокрема стосовно забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Відповідно до Цілей розвитку тисячоліття, визначених на Саміті тисячоліття ООН у 2000 р., які були обов'язковими до виконання до 2015 р., Україна серед шести своїх цілей визначила також «забезпечення гендерної рівності» [25]. У рамках цієї цілі Завданням № 1 було до 2015 р. «забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70 тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та вищих щаблях виконавчої влади». Як бачимо, Україна не виконала цю ціль, адже станом на 2015 р. в Україні у парламенті була кількість жінок, далека від обіцяних 30 %.

Інше важливе зобов'язання України стосується ратифікації ще у 1980 р. найвідомішого міжнародного документа щодо забезпечення прав жінок – Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [10]. Україна зобов'язана періодично (раз на чотири роки) звітувати Комітету Конвенції про виконання своїх зобов'язань. У статті 7 Конвенції йдеться про те, що «держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у політичному та суспільному житті країни і, зокрема, забезпечують жінкам на рівних умовах з чоловіками право: ...брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду та займати державні посади, а також здійснювати всі державні функції на всіх рівнях державного управління» [10].

Отже, незважаючи на низку міжнародних зобов'язань, що стосуються залучення жінок до політики, зокрема до парламенту, на рівні ухвалення рішень, ситуація в Україні

залишається незадовільною. Важливо вивчити ретельніше, що вже зроблено у вітчизняній гендерній політиці задля просування ідеї рівних прав і можливостей.

Забезпечення гендерної рівності в українському законодавстві: успіхи та прораханки

Про рівні права і можливості жінок і чоловіків зазначено також і у вітчизняному законодавстві. По-перше, у Конституції України, статті 24, гарантовано громадянам рівні конституційні права і свободи: «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [11].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) містить означення таких понять, як рівні права та рівні можливості жінок і чоловіків, дискримінація за ознакою статі, позитивні дії, сексуальні домагання тощо. Як зазначено в статті 3, «державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків» [5]. У розділі II Закону сказано про органи, установи й організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, зокрема повноваження Верховної Ради України, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Кабінету Міністрів України. Зокрема, у статті 8 Закону [5] йдеться про повноваження Верховної Ради України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Верховна Рада України:

- визначає основні засади гендерної політики держави;
- застосовує у законодавчій діяльності принцип забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- у межах, передбачених Конституцією України, здійснює парламентський контроль за виконанням законодавчих актів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

З іншого боку, закон уважають радше декларативним документом, якому бракує механізмів реалізації політики гендерної рівності, описаних у його статтях; не прописано в ньому відповідальність за порушення закону [16, с. 14]. Незважаючи на приєднання до міжнародних угод та ухвалення національного законодавства про рівні права і можливості жінок і чоловіків, спостерігається брак політичної волі щодо реалізації гендерних перетворень на рівні керівників законодавчого і виконавчих органів та на рівні місцевої влади [4].

Окрім того, у Національному огляді виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) та заключних документів двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті двадцятої річниці четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок та ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р. серед проблем зазначено про те, що дуже низьким є рівень представленості жінок у суспільному та політичному житті [4, с. 8]. Як наслідок, жінки мають обмежені можливості впливати на ухвалення рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни.

Гендерні аспекти складу ВРУ: жінки за партійними списками, у комітетах, в Апараті ВРУ

Для початку варто провести гендерний аналіз залученості жінок до різних структур Верховної Ради України. Як уже зазначалося, жінки

становлять лише 52 (або 12,3 %) зі складу депутатів ВРУ (422 станом на 26.07.2017). Важливо зауважити, що на сайті ВРУ ведеться статистика окремо по жінках, що спрощує процедуру проведення гендерного аналізу.

На момент обрання за партійними списками (див. табл. 2) найбільш гендерно-збалансованою виявилася політична партія «Об'єднання «Самопоміч», серед депутатів якої у ВРУ жінки становлять 34,4 %. На другому місці – Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» із 29,4 %, на третьому – Блок Петра Порошенка із 23,8 % жінок. Найменший відсоток жінок (11,1 %) у політичній партії «Опозиційний блок», Радикальній Партії Олега Ляшка (14,3 %) і Політичній партії «Народний фронт» (17,2 %). Загалом жодна з провідних політичних партій України не дотримується ідеї гендерного паритету, тобто представництва жінок і чоловіків 50 / 50.

Якщо аналізувати ВРУ як робоче середовище, то жінки у ньому стикаються з проблемою гендерної сегрегації ринку праці, причому як вертикальної, так і горизонтальної. Під вертикальною сегрегацією мається на увазі нерівність між чоловіками й жінками щодо посад на кар'єрній драбині [12, с. 57–58]. Горизонтальна сегрегація – це окремі «ніші» для наповнення переважно жінками чи чоловіками [12, с. 56]. У політиці стереотипно вважається, що «серйозна політика» (hard politics) – це радше для чоловіків (сфери оборони, будівництва тощо), а «м'яка політика» (soft politics) – відповідно для жінок (охорона здоров'я, освіта, культура тощо). Задля ілюстрації запропоновано проаналізувати гендерний склад комітетів ВРУ (див. табл. 3 і 4).

Передусім, жінки доволі нерівномірно розміщені по комітетах. Серед 27 комітетів у 7 – жодної жінки. Причому це такі великі за чисельністю комітети, як Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин (аж 30 людей), Комітет з питань бюджету (29 людей), Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної

Таблиця 2. Жінки серед депутатів Верховної Ради України залежно від партії¹

№	За партійними списками (на момент обрання)	Кількість депутаток	Відсоток депутаток від представників партії, %
1	Партія «Блок Петра Порошенка»	15 із 63	23,8
2	Політична партія «Об'єднання «Самопоміч»	11 із 32	34,4
3	Політична партія «Опозиційний блок»	3 із 27	11,1
4	Політична партія «Народний фронт»	11 з 64	17,2
5	Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	5 із 17	29,4
6	Радикальна Партія Олега Ляшка	3 із 21	14,3
7	Обрані за виборчими округами	4	
	<i>Разом</i>		52 із 422 = 12,3 %

¹ Пораховано 26.07.2017 із сайту ВРУ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list

діяльності (21 людина), Комітет з питань транспорту (20 людей).

Найбільш гендерно-паритетними виявилися Комітет з питань європейської інтеграції (5 жінок із 9 членів), Комітет у закордонних справах (4 жінки із 10 членів), Комітет з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення (3 жінки із 7 членів), Комітет з питань охорони здоров'я (6 жінок із 14 членів). Тобто радше так званими «жіночими» сферами в політиці є міжнародні відносини (очевидно, аби продемонструвати міжнародній спільноті увагу до виконання міжнародних зобов'язань щодо забезпечення рівних прав і можливостей) і соціальна сфера (соціальна політика і охорона здоров'я). Отже, маємо приклад явища горизонтальної гендерної сегрегації комітетів ВРУ.

По-друге, жінки очолюють лише 4 комітети: голова Комітету у закордонних справах Ганна Гопко, Комітету з питань охорони здоров'я – Ольга Богомолець, Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики – Вікторія Сюмар, Комітету з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення – Людмила Денісова. Хоча оскільки жінки становлять загалом лише 12,3 % складу депутатів ВРУ, то вони пропорційно обіймають ключові посади, очолюючи 4 із 27, тобто 14,8 % комітетів.

Окрім того, якщо жінки в комітетах обіймають інші, окрім голови, посади, то це переважно посади голів підкомітету (19) і секретарок комітету (8). 6 жінок є заступницями голови комітету і 4 – першими заступницями голови

Таблиця 3. Гендерний склад комітетів ВРУ

№	Назви комітетів	Кількість загалом	Кількість жінок
1	Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин	30	0
2	Комітет з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства	13	1
3	Комітет з питань бюджету	29	0
4	Комітет з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування	17	3
5	Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи	13	0
6	Комітет з питань економічної політики	16	2
7	Комітет з питань європейської інтеграції	9	5
8	Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності	21	0
9	Комітет з питань запобігання і протидії корупції	24	1
10	Комітет у закордонних справах	10	4
11	Комітет з питань інформатизації та зв'язку	8	1
12	Комітет з питань культури і духовності	7	2
13	Комітет з питань науки і освіти	7	1
14	Комітет з питань національної безпеки і оборони	19	3
15	Комітет з питань охорони здоров'я	14	6
16	Комітет з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки	20	3
17	Комітет з питань податкової та митної політики	32	3
18	Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин	10	2
19	Комітет з питань правової політики та правосуддя	32	3
20	Комітет з питань промислової політики та підприємництва	10	1
21	Комітет з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України	11	2
22	Комітет з питань свободи слова та інформаційної політики	13	3
23	Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму	8	1
24	Комітет з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення	7	3
25	Комітет у справах ветеранів, учасників бойових дій, учасників антитерористичної операції та людей з інвалідністю	7	0
26	Комітет з питань транспорту	20	0
27	Комітет з питань фінансової політики і банківської діяльності	12	0

Таблиця 4. Посади жінок у комітетах ВРУ

№	Посада	Кількість
1	Голова комітету	4
2	Заступниця голови	6
3	Перша заступниця голови	4
4	Голова підкомітету	19
5	Секретар комітету	8
6	Без посади	12
	<i>Разом</i>	53 (деякі депутатки поєднують дві посади)

(див. табл. 4). Тобто проблема вертикальної гендерної сегрегації стосується радше ВРУ як структури.

Станом на 10.08.2017 Головою ВРУ є Андрій Парубій, першою заступницею Голови – Ірина Геращенко, а заступницею Голови ВРУ – Оксана Сироїд. Серед керівництва Апарату Верховної Ради України [8] немає жодної жінки. Якщо проаналізувати склад Секретаріату Голови Верховної Ради України [20], то бачимо, що жінка (Тетяна Подольська) обіймає посаду керівниці Секретаріату. Натомість серед 9 зазначених радників Голови ВРУ немає жодної жінки.

Керівні посади в Апараті Верховної Ради України обіймають переважно чоловіки. Жінки очолюють лише Секретаріати, Прес-службу і Відділ з питань звернень громадян (див. табл. 5), тобто радше ті сфери, які пов'язані

з комунікацією – сферою, яку вважають стереотипно «жіночою». Хоча загалом жінки працюють нарівні з чоловіками в різних структурах Апарату ВРУ. Тобто маємо ще один приклад вертикальної і горизонтальної гендерної сегрегації ринку праці.

Важливо зазначити, що Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин має Підкомітет з питань гендерної рівності та недискримінації, який очолює Ірина Сусліва. План заходів Підкомітету з питань гендерної рівності та недискримінації Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин на 2017 рік [9] охоплює такі напрями:

- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в ухваленні політичних та суспільних рішень;

Таблиця 5. Жінки серед складу Апарату Верховної Ради України [1]

№	Структура Апарату	Жінка на керівній посаді	Кількість жінок
1	Керівництво Апарату	–	0 з 5 посад
2	Секретаріат Голови	+	1 0 з 9 радників
3	Секретаріат Першого заступника Голови	+	1
4	Секретаріат Заступника Голови	+	1
5	Головне науково-експертне управління	–	6 з 9
6	Головне юридичне управління	–	5 з 8
7	Головне управління документального забезпечення	–	13 з 19
8	Головне організаційне управління	–	3 з 5
9	Інформаційне управління	–	3 з 5
10	Прес-служба	+	1
11	Управління комп'ютеризованих систем	–	2 з 9
12	Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків	–	0 з 3
13	Управління по зв'язках з місцевими органами влади і органами місцевого самоврядування	–	2 з 3
14	Управління кадрів	–	5 з 8
15	Відділ зв'язків з органами правосуддя	–	
16	Відділ з питань звернень громадян	+	2 з 5
17	Відділ контролю	–	1
18	Сектор мобілізаційної роботи	–	
19	Управління справами	–	4 з 12
20	Секретаріати комітетів Верховної Ради України	13 з 28	
21	Секретаріати депутатських фракцій і груп Верховної Ради України	4 з 8	
22	Інститут законодавства Верховної Ради України	–	3 з 9

- запобігання та протидія гендерному насильству;
- забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків як складової Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 року;
- забезпечення прав жінок, принципів гендерної рівності і недискримінації у світлі виконання Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок».

Окрім того, зазначено [9], що під час усіх запланованих заходів увага фокусуватиметься на міжнародних зобов'язаннях України у сфері забезпечення гендерної рівності та недискримінації; перспективах європейської інтеграції; позитивному досвіді і досягненнях цивілізованих демократичних держав у забезпеченні рівності та недискримінації.

Постійні делегації ВРУ: залученість жінок

Жінки є недопредставленими серед керівництва постійних делегацій ВРУ. Лише дві з десяти постійних делегацій ВРУ очолюють жінки: Людмила Денісова – голова Постійної делегації у Парламентській асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва, а Ірина

Фріз – голова Постійної делегації у Парламентській асамблеї НАТО (див. табл. 6). Окрім того, гендерний склад членства в делегаціях також далекий від паритету. Найкращою є ситуація в Постійній делегації у Парламентській асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі, де жінки становлять майже половину складу делегації. Окрім того, 30 % і більше жінок у таких постійних делегаціях, як Виконавчий комітет Національної парламентської групи в Міжпарламентському Союзі, Українська частина Парламентського комітету асоціації, Постійна делегація у Парламентській асамблеї ГУАМ. Найгірша ситуація – у Постійній делегації Верховної Ради України у Парламентській асамблеї ЄС – Східні сусіди (ПА ЄВРОНЕСТ) (жінки становлять лише 15 %), Постійній делегації у Парламентській асамблеї Ради Європи (17 %) і Постійній делегації у Парламентському вимірі Центральноєвропейської ініціативи (17 %).

Міжфракційне об'єднання «Рівні можливості»

6 грудня 2011 року у Верховній Раді України було оголошено про створення Міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості»,

Таблиця 6. Гендерний склад постійних делегацій ВРУ [19]

№	Делегація	Голова (чоловік / жінка)	Кількість / відсоток жінок
1	Виконавчий комітет Національної парламентської групи в Міжпарламентському Союзі	Ч	8 з 27 30 %
2	Постійна делегація у Парламентській асамблеї Ради Європи	Ч	4 з 23 17 %
3	Українська частина Парламентського комітету асоціації	Немає інформації	11 з 29 38 %
4	Постійна делегація у Парламентській асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі	Ч	7 з 15 47 %
5	Постійна делегація у Парламентській асамблеї Організації Чорноморського економічного співробітництва	Ж Людмила Денісова	5 з 18 28 %
6	Постійна делегація у Парламентському вимірі Центральноєвропейської ініціативи	Немає інформації	2 з 12 17 %
7	Постійна делегація у Парламентській асамблеї НАТО	Ж Ірина Фріз	3 з 9 33 %
8	Постійна делегація в Міжпарламентській асамблеї Євразійського економічного співтовариства (як спостерігачі)	Немає інформації	Немає інформації
9	Постійна делегація у Парламентській асамблеї ГУАМ	Ч	3 з 9 33 %
10	Постійна делегація Верховної Ради України у Парламентській асамблеї ЄС – Східні сусіди (ПА ЄВРОНЕСТ)	Ч	3 з 20 15 %

до якого на той час увійшли 15 депутаток і депутатів різних фракцій парламенту. Вони вважають, що тема гендерної рівності є важливою для України, зокрема в питанні сприйняття цієї проблематики суспільством і різних політичних сил [23]. Пізніше подібні міжфракційні об'єднання «Рівні можливості» було створено в Київській міській раді та у Вінницькій обласній раді.

Вже в новому парламенті МФО «Рівні можливості» налічує більше членів. Станом на грудень 2015 р. МФО «Рівні можливості» нараховувало 46 членів і було 5 за чисельністю міжфракційне депутатське об'єднання [21].

У рамках Громадської ради з гендерних питань при Міжфракційному об'єднанні «Рівні можливості» було створено робочу групу зі сприяння гендерній сенситивності Верховної Ради, членами якої стали народні депутати України, представники громадських організацій та громадські активісти, представники міністерств і відомств [7].

Одним з основних завдань робочої групи, зокрема, є і напрацювання та впровадження змін до Регламенту Верховної Ради України в частині забезпечення гендерної сенситивності парламенту.

На останньому засіданні робочої групи, що відбулося 28 квітня 2016 р., обговорено та визначено основні питання, які потребують законодавчого закріплення та внесення відповідних змін до Регламенту Верховної Ради України, зокрема:

- проведення гендерного аналізу законодавчих актів (гендерно-правової експертизи);
- гендерна збалансованість керівного складу Верховної Ради України;
- гендерна збалансованість та представництво жінок на керівних посадах у Комітетах Верховної Ради України, під час формування офіційних делегацій, груп міжпарламентських зв'язків, робочих груп;
- гендерна сенситивність інфраструктури Парламенту;
- гендерно-чутливе бюджетування;
- кодекс етичної поведінки з урахуванням заборони гендерної дискримінації та проявів сексизму.

Міжфракційне об'єднання «Рівні можливості» долучилося до роботи стосовно прийняття 7 червня 2017 р. Урядом України постанови, якою запроваджено посаду Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, що «сприятиме посиленню координації роботи органів виконавчої влади для практичного впровадження принципу гендерної рівності у всі сфери життя суспільства» [18, с. 1].

Сексизм як проблема у середовищі депутатів Верховної Ради України

Сексизм – це дискримінація людей за ознакою статі (sex – стать, з англ.) [13]. Поряд із сексизмом часто йдуть ейджизм (від англ. age – вік) – дискримінація за віком та лукізм (від англ. look – зовнішній вигляд) – дискримінація за зовнішнім виглядом.

Сексизм може бути в текстах і/або у візуальному представленні даних. Сексистською може бути мова. Її часто називають «мовою ворожнечі», адже вона ображає певні групи людей – жінок чи чоловіків. Повага до людей, їхньої гідності – одна з основних несексистських ознак.

В основі сексизму лежать гендерні стереотипи – уявлення про соціальні ролі для чоловіків і жінок, які базуються, передусім, на біологічних ознаках. Так звані традиційно жіночі ознаки називають фемінністю (чи жіночністю), а чоловічі – маскуліністю (чоловічністю). Маскуліність пов'язують із силою, владою, мужністю, витривалістю, агресією, неемоційністю, орієнтацією на успіх. Натомість фемінність – це емоційність, чуйність, слабкість, жертвовність, залежність тощо.

Президент Віктор Янукович, розповідаючи в Давосі про промо-кампанію України до чемпіонату з Європи з футболу 2012 року, назвав принадами країни каштани, що квітнуть, і жінок. «І у містах українських почнуть роздягатися жінки. Побачити цю красу – це чудово», – сказав Янукович. Або Прем'єр-міністр Микола Азаров дозволив собі висловитися: «Одні кажуть, що наш уряд великий, другі, що в уряді немає жінок, ні на кого подивитися під час засідання Кабінету Міністрів. Самі нудні особи. За всієї моєї пошани до жінок – не жіноча справа проводити реформи». Та сама «традиція» зводить жінок до краси, речей, на які «приємно дивитися». Але схожі висловлювання недопустимі в демократичному суспільстві, де гендерна рівність є цінністю [14].

Однак трапляються нові приклади сексизму. Депутат Антон Геращенко заявив Надії Савченко, що їй «було б чудово зайнятися влаштуванням свого особистого життя», бажає «народити дітей» [14]. Навряд чи щось подібне цей народний депутат сказав би своєму колезі-чоловіку. Для виявлення проблематики сексизму варто використовувати метод «дзеркала». Якщо ви хочете написати щось про жінок як групу чи окрему жінку й сумніваєтеся, то поставте на їхнє місце чоловіків. Якщо про чоловіків ви подібного б не написали (бо це виглядає кумедно чи недоречно), то не треба писати таке й про жінок.

Міжнародний досвід запровадження гендерно-сенситивного парламенту і його застосування в Україні

Відповідно до визначення Міжпарламентської спілки гендерно-сенситивний парламент – це парламент, який відповідає потребам та інтересам як чоловіків, так і жінок у його структурах, операціях, методах і в роботі загалом [27, с. 6]. Гендерно-сенситивний парламент має на меті прибрати бар'єри задля забезпечення повної участі жінок і пропонує позитивні приклади або модель для суспільства в цілому. Серед важливих аспектів запровадження гендерно-сенситивного парламенту у статті розглянуто проведення гендерно-правової експертизи законодавства, запровадження Кодексу депутатської етики задля протидії сексизму, запровадження гендерного індикатора діяльності ВРУ тощо.

Яким чином можна втілити ідею гендерної рівності, зокрема, у парламенті? У політиці забезпечення гендерної рівності Європейська Комісія застосовує так званий подвійний підхід (dual approach): втілення політики «гендерної пріоритетизації» (gender mainstreaming) та ініціювання спеціальних заходів (specific measures) [15, с. 10–11].

«Гендерна пріоритетизація» (або гендерний мейнстрімінг) – це визнана на глобальному рівні стратегія втілення політики гендерної рівності. Гендерна пріоритетизація передбачає (ре)організацію, вдосконалення, формування та оцінку політичних процесів у такий спосіб, щоб учасники та учасниці процесу ухвалення політичних рішень використовували гендерний підхід в усіх галузях політики і на всіх етапах. Відмінності між чоловіками та жінками враховуються для визначення негативних наслідків, а не підтримки нерівностей чи ієрархій, які склалися у суспільстві.

Гендерна пріоритетизація застосовується, наприклад, у бюджетних процесах, так званому гендерному формуванні бюджету: тобто це – гендерна оцінка бюджетів, використання гендерного підходу на всіх рівнях бюджетного процесу та реструктуризація доходів і видатків з метою сприяння гендерній рівності. Окрім того, серед політичних програм ЄС щодо забезпечення гендерної пріоритетизації наука та дослідження відіграють важливу роль.

Спеціальні заходи в гендерній політиці на рівні ЄС – це законодавство, інформаційно-просвітницькі кампанії, фінансові програми. Мета цих заходів полягає в розв'язанні конкретних проблем, як-от різниця в оплаті праці, брак представництва жінок, наприклад, у певних сферах

зайнятості тощо. Також важливо запроваджувати методологію гендерного і антидискримінаційного аналізу державних політик [17, с. 49].

Гендерно-правова експертиза законопроектів

Беручи до уваги статтю 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) [5] і статтю 8 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012) [6], чинне законодавство повинно підлягати гендерно-правовій експертизі. Гендерно-правова експертиза – аналіз чинного законодавства, проектів нормативно-правових актів, результатом якого є надання висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [5].

Як зауважили авторки дослідження «Гендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій», гендерна експертиза охоплює в середньому лише шість законодавчих актів щорічно [2]. У 2015 р., наприклад, такими актами стали закони України «Про курорти», «Про туризм», «Про інноваційну діяльність», «Про індексацію доходів» тощо, а критичні або негативні висновки гендерно-правової експертизи не призводять до зняття проекту нормативно-правового акта з розгляду чи ускладнення процесу голосування за нього.

Як зазначено у зверненні Світлани Войцеховської щодо запровадження обов'язковості проведення гендерно-правової експертизи законопроектів [7], нещодавно було презентовано результати пілотної експертизи проектів законодавчих актів та постанов на відповідність принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, яку було проведено в рамках діяльності програми USAID «Рада: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво». За 2,5 місяці група з 6 експертів розглянула понад 3000 законопроектів, у яких знайдено 30 прямих порушень і випадків дискримінації. Результати пілотної експертизи свідчать про потребу в постійному проведенні гендерно-правової експертизи законодавства.

Окрім того, у рамках діяльності програми USAID «Рада: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво» проходить фахове навчання навичок проведення гендерно-правової експертизи для працівників секретаріатів комітетів Верховної Ради України, а також для помічників народних депутатів України [7]. За результатами навчання учасники

отримують практичні навички та сертифікат із підтвердженням здобутих знань гендерно-правової експертизи.

Кодекс депутатської етики і протидія сексизму

Вважається, що етична поведінка депутатів – обов'язковий чинник демократизації політичного життя країни [3, с. 5]. Загалом існування кодексів поведінки є вагомим чинником зміцнення статусу тієї чи іншої професії [3, с. 7]. Вважається, що кодекси підтримують інституційно закріплені ролі та є значущою складовою соціального контролю. Вони можуть стати основою для формування соціальної відповідальності депутатства та підставою для суспільної оцінки їхньої діяльності.

17 грудня 2015 р. відбулися комітетські слухання на тему «Професійні та етичні стандарти для парламентарів: розробка та впровадження Кодексу парламентської етики», за результатами яких також було укладено низку рекомендацій, спрямованих на активізацію процесу ухвалення етичних стандартів для народних депутатів України [24]. Важливою запорукою громадської довіри до системи є віднаходження належного механізму моніторингу та забезпечення виконання Кодексу. Вважається, що варто створити прозору систему, що передбачає подання та розслідування скарг та визначає санкції за порушення Кодексу.

Натомість кращі практики етичного кодексу парламентаріїв передбачають також уникання слів, жестів та інших дій, які можуть образити колег за такими ознаками, як стать, національність, релігійні переконання, стан здоров'я тощо [26, с. 55]. Окрім того, важливо вживати гендерно-чутливу мову [26, с. 57].

Гендерний індикатор діяльності ВРУ

Новий гендерний індикатор діяльності Верховної Ради України базується на Плані дій для гендерно-сенситивних парламентів Міжпарламентської спілки [22, с. 85–87]. Він має 7 складових, які відповідають ключовим напрямкам дій:

- 1) збільшення кількості жінок у парламенті;
- 2) вдосконалення законодавства і політики гендерної рівності;
- 3) наскрізне впровадження гендерної рівності в усю діяльність парламенту;
- 4) підвищення гендерної сенситивності інфраструктури і парламентської культури;

5) розподіл відповідальності за гендерну рівність між народними депутатами жінками і чоловіками;

6) заохочення політичних партій до впровадження політики гендерної рівності;

7) гендерна чутливість і рівність персоналу парламенту.

Зокрема, щодо збільшення кількості жінок у парламенті запропоновано такі показники [22, с. 85]:

- спеціальні заходи (включно з виборчим законодавством) для забезпечення паритетного доступу жінок і чоловіків до парламенту;
- паритетне представництво народних депутатів жінок і чоловіків у позиціях і ролях;
- позитивні дії щодо призначення керівництва комітетів і парламенту;
- інструмент ротації лідерських позицій між жінками і чоловіками;
- інструмент запровадження формату співголів парламентських структур (це можливо);
- інструмент заохочення рівномірного розподілу жінок в усіх комітетах.

Висновки та рекомендації

Формально Україна запровадила політику забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у суспільстві загалом та в політичній сфері зокрема, які відповідають міжнародним стандартам. Однак, як засвідчили результати гендерного аналізу Верховної Ради України, ситуація зі становищем жінок у «великій політиці» залишається незадовільною і далекою від ідей гендерної рівності.

Зокрема, виявлено такі проблеми, як низький рівень представництва жінок у ВРУ (12 %), гендерна незбалансованість складу основних політичних партій України, вертикальна і горизонтальна гендерна сегрегація на рівні ВРУ, недопредставленість жінок серед керівництва постійних делегацій, сексизм серед депутатів ВРУ тощо.

Аби змінити ситуацію, варто взяти до уваги такі рекомендації. По-перше, як свідчить міжнародний і вітчизняний досвід, аби досягти гендерної збалансованості складу Верховної Ради України, зокрема керівного, а також гендерної збалансованості та представництва жінок на керівних посадах (у комітетах Верховної Ради України, під час формування офіційних делегацій, груп міжпарламентських зв'язків, робочих груп тощо), доцільно застосовувати тимчасові позитивні (підтримувальні) дії (наприклад, гендерні квоти).

По-друге, гендерна рівність і недискримінація, протидія сексистським висловлюванням мають бути серед засадничих принципів кодексу депутатської етики.

По-третє, доречно запровадити обов'язкову і регулярну гендерно-правову та антидискримінаційну експертизу законопроектів у Верховній Раді України. Обов'язок із проведення гендерно-правової експертизи покласти на

працівників секретаріатів комітетів Верховної Ради України, які пройшли фахове навчання, шляхом внесення доповнень до посадових інструкцій. Зокрема, рекомендується створення спеціального структурного підрозділу в межах Головного науково-експертного управління, що фахово займався б питаннями проведення гендерно-правової експертизи законопроектів.

Список використаної літератури

1. Апарат Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_aparat (дата звернення: 10.08.2017). – Назва з екрана.
2. Біденко Ю. Гендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій [Електронний ресурс] / Юлія Біденко, Валентина Кисельова // Хвиля, 08.08.2017. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/society/genderna-politika-v-ukrayini-skladniy-shlyah-vid-deklaratsiy-do-pozitivnih-diy.html> (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
3. Василевська Т. Е. Кодекси поведінки депутатів як інструменти підтримки депутатської етики / Т. Е. Василевська // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 5–13.
4. Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні: Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН / [уклад. М. Корюкалов ; за сприяння Програми ООН Жінки «Підсилення підзвітності у фінансуванні гендерної рівності. Партнерство ЄС і ООН з гендерної рівності» в Україні, Представництва Фонду Фрідріха Еберта в Україні та Українського жіночого фонду]. – Київ, 2014. – 120 с.
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
6. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
7. Звернення Войцеховської С. М. щодо запровадження обов'язковості проведення гендерно-правової експертизи законопроектів № 21-02/2017-01 від 21 лютого 2017 року [Електронний документ].
8. Керівництво Апарату Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_pidrozdil_with_photos?pidid=100 (дата звернення: 10.08.2017). – Назва з екрана.
9. Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, предмети відання підкомітетів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kompravlud.rada.gov.ua/print/73304.html> (дата звернення: 10.08.2017). – Назва з екрана.
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок / ООН, Конвенція, Міжнародний документ від 18.12.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
11. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
12. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам / Тамара Марценюк. – Київ : Основи, 2017. – 256 с.
13. Марценюк Т. Побачили сексизм? Куди звертатись [Електронний ресурс] / Тамара Марценюк // Повага: кампанія проти сексизму, 20 лютого 2017 р. – Режим доступу: <http://povaha.org.ua/pobachyly-seksyzm-kudy-zvertatys/> (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
14. Марценюк Т. Повернення публічного сексизму або як «убити» словами [Електронний ресурс] / Тамара Марценюк // Повага: кампанія проти сексизму, 18 серпня 2016 р. – Режим доступу: <http://povaha.org.ua/povennya-publicnoho-seksyzmu-abo-yak-ubyty-slovamy> (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
15. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики / Тамара Марценюк. – Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. – 44 с.
16. Марценюк Т. Жінки в українській політиці: виклики і перспективи змін / Тамара Марценюк. – Київ : Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. – 35 с.
17. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація : посібник для експертів і експерток аналітичних центрів [Електронний ресурс] / Тамара Марценюк. – Київ, 2014. – 65 с. – Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3540> (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
18. Міжфракційне об'єднання «Рівні можливості» [Електронний ресурс]. – Вісник. – № 16. – Червень-липень, 2017 – 9 с. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0BzAN5rp9PXRdVHZNX2c3dWYzTTA/view> (дата звернення: 10.08.2017). – Назва з екрана.
19. Постійні делегації Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/organizations.perm_delegations (дата звернення: 10.08.2017). – Назва з екрана.
20. Секретаріат Голови Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_pidrozdil2?pidid=3 (дата звернення: 10.08.2017). – Назва з екрана.
21. Склад міжфракційних депутатських об'єднань. Грудень 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rada.oporaua.org/16-chitati/8584-sklad-mizhfraktsiinykh-deputatskykh-obiedan-hruden-2015> (дата звернення: 10.08.2017). – Назва з екрана.
22. Сулова О. Аналіз державної політики та нормативно-правових актів на відповідність принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків / Олена Сулова. – Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. – 90 с.
23. У Верховній Раді України оголошено про створення Міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості»: Інформація для ЗМІ від 6 грудня 2011 року [Електронний ресурс].
24. Ухвалення Кодексу поведінки для народних депутатів України. Дорожня карта. Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу: http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/Recommendations-Ukraine-ParlEthics-Final_UKR_FINAL_formated.pdf (дата звернення: 10.08.2017). – Назва з екрана.
25. Цілі Розвитку Тисячоліття ООН: Україна 2015, Ціль № 6 «Забезпечення гендерної рівності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine2015.org.ua/tsil6> (дата звернення: 01.05.2018). – Назва з екрана.
26. Background Study: Professional and Ethical Standards for Parliamentarians [Electronic resource]. – Warsaw : OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2012. – 88 p. – Mode of access: <https://www.osce.org/odihr/98924?download=true> (date of access: 01.05.2018). – Title from the screen.
27. Gender-Sensitive Parliaments: A Global Review of Good Practice, Inter-Parliamentary Union, Reports and Documents [Electronic resource]. – № 65. – 2011. – 132 p. – Mode of access: <http://www.ipu.org/pdf/publications/gsp11-e.pdf> (date of access: 01.05.2018). – Title from the screen.
28. Global Gender Gap Report 2017 [Electronic resource]. – Geneva : World Economic Forum, 2017. – 361 p. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf (date of access: 01.05.2018). – Title from the screen.
29. Women in National Parliaments, Inter-Parliamentary Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://archive.ipu.org/wmn-e/world.htm> (date of access: 01.05.2018). – Title from the screen.

T. Martsenyuk

WOMEN IN “BIG POLITICS”: GENDER ANALYSIS OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE

First of all, the article analyzes the representation of women in the Ukrainian parliament in the international perspective. International databases and reports are used to demonstrate the low level of women’s involvement into the “big politics”. Ukraine has failed to fulfil international obligations of UN Millennium Development Goals on achieving gender equality in the country by 2015.

In addition, the author has reviewed the Ukrainian legislation on gender equality in general and in political sphere in particular. Formally, Ukraine has introduced a policy of equal rights and opportunities for women and men in society, which meets international standards. However, according to the results of the gender analysis of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU), the situation with women in the Parliament continues to remain unsatisfactory and far behind the ideas of gender equality.

The author discusses the involvement of women in the VRU at the level of party lists, committees, the Apparatus, and permanent delegations. In particular, such problems have been identified: the low level of representation of women in the Verkhovna Rada (12 %), the gender imbalance in the composition of the main political parties of Ukraine, vertical and horizontal gender segregation at the level of the VRU, the under-representation of women among the leadership of permanent delegations, sexist comments among the deputies of the VRU, etc.

Finally, the international experience of introducing a gender-sensitive parliament and its application in Ukraine has been studied. It includes such components as the gender legal expertise of legislation, the introduction of a Code of Ethics for deputies for the purposes of countering sexism, the introduction of a gender indicator of the activities of the VRU, etc.

After conclusions, three major recommendations have been proposed. First, according to international and national experience, in order to achieve gender balance in the composition of the VRU, including its leadership positions, temporary (supporting) actions for women (for example, gender quotas) should be applied. Secondly, gender equality and non-discrimination, counteraction to sexist statements should be among the fundamental principles of the Code Ethics for deputies of the VRU. Thirdly, it is appropriate to introduce a mandatory and regular gender legal and anti-discrimination review of draft laws in the VRU.

Keywords: gender analysis, women in politics, gender policy, sexism, gender-sensitive parliament, Verkhovna Rada of Ukraine (VRU).

Матеріал надійшов 07.05.2018